

ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ*

Правни факултет за привреду и
правосуђе
Нови Сад

УДК 351.78

Оригиналан научни рад
Примљен: 14.09.2016
Одобрен: 07.10.2016
Страна: 303-315

СЕКТОРСКИ ПРИСТУП БЕЗБЕДНОСТИ - АНАЛИТИЧКИ ОКВИР КОМПЛЕКСНЕ БЕЗБЕДНОСНЕ ДИНАМИКЕ

Сажетак: Питање безбедности, као једне од најважнијих људских потреба, одувек је преокупирано пажњу умних појединаца. У периоду после Хладног рата концепт безбедности је постао превише комплексан, а традиционални приступ безбедности са државом као главним референтним објектима, превазиђен и сувише узак. Појава нових безбедносних изазова, ризика и претњи, довела је до радикалне трансформације безбедносног амбијента, те до реконфигурације система глобалних односа, моћи и силе. Стога су нови обрасци глобалне безбедности имали тенденцију да обухвате различите секторе безбедности у односу на претње. Пет сектора, које обрађујемо у овом раду, нису херметички затворени и изоловани једни од других, напротив, сваки од њих поред тога што дефинише кључну тачку у оквиру безбедносне проблематике коју покрива, има синергично дејство и чини део широког оквира замршене „безбедносне слагалице“.

Кључне речи: војна безбедност, политичка безбедност, економска безбедност, социјетална безбедност, еколошка безбедност

Увод

Завршетак хладног рата и транзиција у друштвеним наукама довели су до проширења, продубљења и обогаћивања концепта безбедности. Концепт се проширио са чисто војне на остале димензије друштва, као што су политика, екологија, економија и друге. Упоредо са променама у перцепцији стратегијског окружења, део академске заједнице почео је постепено да проширује значење концепта безбедности са војног на друге секторе. Напуштање идеје да је држава једини референтан објекат безбедности (оно што је потребно заштити) и субјекат безбедности (онај који штити) довело је до продубљења и проширења концепта безбедности. Као референтни објекти међународне без-

* zdjbjelajac@gmail.com

бедности појављују се појединци, друштвене групе, региони и сам међународни систем. Поред тога, концепт безбедности се и обогатио ослањањем на знања развијена унутар других хуманистичких наука. За разлику од традиционалних хладноратовских разматрања безбедности, која су имала основни задатак да „решавају проблеме” и да се примењују у међународној реалполитици, након периода хладног рата студије безбедности постају отвореније за остале друштвене науке, а посебно за критичку друштвену теорију, која није била заокупљена „решавањем проблема” већ њиховим критичким преиспитивањем. Другим речима, са попуштањем глобалних тензија, крајем осамдесетих година XX века, концепт безбедности све чешће почиње да се анализира са становишта социологије, филозофије, антропологије и других друштвених наука.¹ Одређени теоретичари, груписани око Копенхашког института за истраживање мира (*eng. Copenhagen Peace Research Institute – COPRI*), постали су заговорници секторског приступа безбедности, са тенденцијом да аналитичким оквиром обухвате комплексну безбедносну динамику. Суштина овог аналитичког оквира је да се поље изучавања безбедности прошири са војног на још четири сектора безбедности: политички, економски, социјетални и еколошки. Такав приступ је реално у сагласју са већином безбедносних проблема, јер они заправо представљају синергију више безбедносних сектора, који се узајамно преплићу и допуњавају, те остварују утицај једни на друге, а њихово стриктно одвајање користи се често у аналитичке сврхе.

Војна безбедност

Војна безбедност као традиционално најраније признат облик националне безбедности, се може уопштено дефинисати као способност нације/националне државе да се брани и/или спречи војну агресију. У „традиционалном смислу“, војна безбедност као атрибут државе, подразумева одсуство војног сукоба. У садашње време обим војне безбедности се проширио од конвенционалних облика конфликта између националних држава на четврту генерацију борбе између државних и недржавних актера.

Војна безбедност, има тежњу ка слободи од војних претњи и представља историјско полазиште студија безбедности. Од њиховог настанка, након Другог светског рата, па до осамдесетих година XX века, појам безбедности био је уско схватан само у војном виду безбедности, при чему су и способности и претње исказивани искључиво у војној димензији. Такав приступ безбедности заснивао се на уверењу да се само повећањем војне моћи може достићи или повећати безбедност, односно смањити вероватноћа од пораза.² У данашње време уверења да се само путем повећања војне моћи може достићи или повећати безбедност, нису у потпуности утемељена. Наиме, увећањем војне моћи једне државе долази до претњи другој држави, што може бити у крајњем

¹ Драгутин Сретовић, Мирослав Талијан, Хатица Бериша, „Савремени концепт безбедности“, *Војно дело, Бр. 1/2016*, Министарство одбране РС, Београд, 2016, стр. 73–101.

² Драган Р. Симић, *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ: ФПН, Београд, 2002, стр. 26.

случају контрапродуктивно. Истовремено војне претње нису једине које могу угрозити савремену државу.

У периоду хладног рата само помињање речи безбедност подразумевало је војну динамику између суверених држава. Током наведеног периода доминирао је реалистички приступ међународној безбедности, који је углавном био концентрисан на војне односе између суверених држава, пре свега на односе између великих сила. Према овој концепцији, међународни систем је анархичан, а државе саме морају да се брину о својој безбедности, јер изнад њих не постоји већи ауторитет који би им гарантовао безбедност. Оне никада не могу имати пуно поверење у намере других, због чега живе у константној безбедносној дилеми, а међународни систем је стабилан само ако у њему постоји равнотежа снага.³ Развој нуклеарног оружја узроковао је да нуклеарни сукоб суперсила представља претњу која је у други план стављала све остале војне и невојне изазове безбедности. То је инспирисало стратешке мислиоце да развијају нове концепте, попут „нуклеарно одвраћање”, „способност другог удара”, „међусобно загарантовано уништење”, „офанзивно-дефанзивна равнотежа” и „нуклеарна стабилност”.⁴ Академске дискусије о војној безбедности током хладног рата биле су углавном под утицајем војнотехнолошких промена и имале су за циљ да помогну доносиоцима одлука западних земаља у формулацији и спровођењу безбедносне политике.⁵

Без обзира на промене у међународној политици, до којих је дошло у последње две деценије, односи војне моћи између националних држава остали су доминантни у сектору војне безбедности. Држава више није једини, али је и даље централни актер међународне политике, а релевантност претње и употребе војне силе у међународним односима није изгубила на значају, при чему су војни сектор и војне претње безбедности доживели значајне трансформације. Кључни референтни објекат у војном сектору безбедности је територијални интегритет и суверенитет државе. Претње по овај референтни објекат могу представљати оружаном угрожавањем од стране других држава или недржавних актера. Кључни секуритизујући актери у сектору војне безбедности су држава и њени званични представници.⁶ Функционални актери, односно актери који не учествују директно у секуритизацији али је олакшавају, могу бити разноврстни, почевши од безбедносних установа задужених за имплементацију безбедносне политике, попут војске и полиције, до субјеката као што су делови бирократије, војноиндустријски комплекс, медији, независни истраживачки институти или одређени утицајни лобији. Као резултат војног секуритизујућег акта

³ Драгутин Сретовић, Мирослав Талијан, Хатица Бериша, „Савремени концепт безбедности“, *Војно дело, Бр. 1/2016*, Министарство одбране РС, Београд, 2016, стр. 73–101.

⁴ Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 126-128.

⁵ Steve Smith, „The discipline of international relations: still an American social science?“, *British Journal of Politics & International Relations, Vol. 2, No. 3*, Political Studies Association of the UK, London, 2002, pp. 374-402.

⁶ Драгутин Сретовић, Мирослав Талијан, Хатица Бериша, „Савремени концепт безбедности“, *Војно дело, Бр. 1/2016*, Министарство одбране РС, Београд, 2016, стр. 73–101.

у свајају се различите мере – од наоружавања, преко претње употребе силе, до саме употребе силе.⁷

Имајући у виду динамичност и сложеност друштвених односа, те различите облике угрожавања безбедности, који се преплићу са аспекта међународних односа и нарочито у последње време религије, немогуће је војну безбедност као један од сектора безбедности посматрати изоловано и херметички затворено од других сектора безбедности. Тим пре, јер војна сила није једина потенцијална претња безбедности, а војна безбедност се не може искључиво посматрати из угла офанзивних и дефанзивних способности држава и перцепције намера од стране држава једних према другима. Људи су изложени бројним опасностима, не само ратној претњи, већ и претњи глади, сиромаштва, политичког угњетавања и уништавања животне средине.

Политичка безбедност

У највишем правном акту сваке државе - уставу, назначене су вредности које свака држава дефинише. Најважније вредности које свака држава тежи да сачува су: територијални интегритет, суверенитет, независност, уставом утврђени поредак, слободе и права грађана. Држава испољава своју снагу кроз моћан државни апарат са развијеним системом безбедности, којим чува територију и друге националне вредности, а у оквиру којег су најзначајније институције војске и полиције, као носиоци овлашћења да употребе силу. Наравно, на ком ће нивоу безбедност једне државе бити, зависи од много сложених чинилаца, који утичу на начин обликовања политике безбедности, односно начин размишљања, друштва, појединца и заједнице.

Под политичком безбедношћу подразумева се организациона стабилност поретка у оквиру једне политичке заједнице.⁸ Политичко организовање људи кроз историју било је различито. Некада су то били полиси, империје и границе империја. У последњих неколико векова доминантан облик политичког организовања је држава, тако да се и политичка безбедност односи, пре свега, на организациону стабилност државе. Пошто је сувереност начин на који државе одржавају своју организациону стабилност, она представља и доминантни референтни објекат у сектору политичке безбедности. Референтни објекат, поред организационе стабилности политичких заједница, може бити и неки образац интеракције између њих. У политичком сектору безбедности доминантни секуритизујући актери су државе и њихове политичке елите, али то могу бити и опозиционе политичке партије. Функционални актери могу бити различити, почев од привредне заједнице која жели да постане аутономија и тако подстиче сецесионизам, преко дијаспоре која подржава сепаратистичке снаге, па све до међународног јавног мњења које може бити наклоњено онима

⁷ Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 129-130.

⁸ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, p. 141.

који доводе у питање централну политичку власт или идеологију у некој држави.⁹ Претње по политичку безбедност усмерене су против организационе стабилности државе и могу долазити изнутра или споља. Унутрашње претње потичу од недржавних актера и усмерене су ка унутрашњем легитимитету државе на једном њеном делу или на целој територији. Спољне претње јављају се у случајевима када једној држави ускраћују признање друге државе или недржавни актери који се налазе изван њене територије. Када је држава политички безбедна изнутра она поседује позитивну сувереност, а када је политички безбедна споља она поседује негативну сувереност. Према Берију Бузану (*eng. Barry Buzan*) постоје намерне и структуралне политичке претње.¹⁰

Политичка безбедност као један од пет сектора анализе под окриљем Копенхашке школе студија безбедности, може апсорбовати и одређење да је политичка безбедност одбрана против било каквог облика политичког угњетавања, односно заштита од државне репресије и угрожавања људских права. Дакле, политичка безбедност у свом домену, бави се питањем, да ли људи живе у друштву у којем се поштују лична, те политичка и грађанска права и слободе, у којем не постоји осећање несигурности, већ делотворно људско право на безбедност, а самим тим и слобода од страха. Политичка безбедност, заправо, подржавајући личну и социјалну безбедност, промовише тенденцију да имамо безбедан свет.

Економска безбедност

Економија је дисциплина која нам може помоћи да одговоримо на крџијална питања данашњице: Зашто су неке земље богате, а неке сиромашне? Шта изазива и подстиче рецесију? Зашто приходи и богатство постају све израженије неравномерно распоређени, нарочито у последњих неколико деценија? Како ће старење становништва утицати на живот у наредним деценијама? Како ће научнотехнолошки напредак у роботизици, аутоматизацији и вештачкој интелигенцији утицати на промену радне снаге? У последње време се одговори на ова комплексна питања траже, преко значајног сектора безбедности, који је профилисан као економска безбедност. Суштина економске безбедности огледа се у правилном функционисању економског система у целини и могућностима бесконфликтног и нормалног укључивања привредних субјеката у економски систем како у земљи, тако и у оквиру глобалне економије.

Економска безбедност је концепт који је почео да улази у употребу почетком седамдесетих година XX века и данас представља неодвојиви део безбедносног речника. У најопштијем значењу, економска безбедност односи се на тежњу ка слободи од економских претњи. Међутим, у покушају да се ова општа дефиниција сузи, долази се до бар пет различитих значења економске

⁹ Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 145-147.

¹⁰ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, pp. 154-159.

безбедности.¹¹ **Прво значење** односи се на производњу и трговину, које директно утичу на одбрамбену способност државе. Пре свега, мисли се на производњу и трговину војном технологијом и наоружањем, али и другим кључним потрештинама важним за систем одбране. **Друго значење** подразумева инструменте економске политике, који се користе као офанзивно или дефанзивно средство безбедносне политике, попут бојкота, рестрикција снабдевања енергентима, санкција и разних облика економске помоћи. **Треће значење** је способност да се одржи одређени ниво економског развоја у функцији осигурања унутрашње безбедносне стабилности, односно побољшања међународне војнополитичке позиције неке државе. За економски развој заинтересоване су, пре свега, мале и слабе државе, док снажне и моћне државе као средство за постизање унутрашње безбедности третирају одржавање економске моћи, ради одржавања статуса регионалне силе, велике силе или суперсиле. **Четврто значење** везује се за економску безбедност појединца, која у ужем смислу подразумева приступ храни, пијаћој води и другим намирницама или условима који су неопходни за његово физичко преживљавање, а у ширем смислу укључује и питања запослености, сиромаштва, образовања и слично. **Пето** и последње **значење** односи се на глобалну економску, социјалну и еколошку стабилност. Овако дефинисано значење економске безбедности подразумева широк спектар тема, као што су стабилност глобалног финансијског и економског система, мрачна страна глобалног тржишта, исцрпљивање необновљивих ресурса, загађење човекове околине и климатске промене. Основни проблем у суочавању са проблемима економске безбедности, схваћеним на овакав начин, представља непостојање глобалне владе која би могла да управља глобалним економским активностима¹² и каналише њихове токове. Међутим, питање је какав би капацитет требала да поседује таква „влада“ која би равномерно распоређивала богатство, решавала питања сиромаштва и оскудице, те између осталог доносила одлуке и о томе како да људи користе одређене ресурсе...

Економски сектор безбедности обухвата безбедносну динамику у којој су доминантни трговински и производни односи. Идентификовање референтног објекта економске безбедности није једноставно, јер он зависи од нивоа анализе. На индивидуалном нивоу то је економско благостање појединца, које се може дефинисати уже, као преживљавање, и шире, као корпус људских права. На нивоу друштва референтни објекат може бити предузеће или класа. Када је реч о држави, референтни објекат је, у најопштијем смислу, њено укупно економско благостање, односно достигнути ниво привредног развоја. На међународном нивоу референтни објекат је међународни либерални економски поредак, садржан од низа увезаних актера, институција и принципа, који омогућавају несметано функционисање светског тржишта. Сваки од референтних објеката прати сет одговарајућих секуритизујућих актера, који имају капитал да објекат конструишу као угрожен и да у име његове заштите добију ле-

¹¹ Vincent Cable, „What is International Economic Security”, *International Affairs*, Vol. 71, No. 2, April 1995, Wiley-Blackwell on behalf of Chatham House, United Kingdom, pp. 305-324.

¹² Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 161-164.

гитимитет за спровођење специјалних мера. Секуритизујући актери у економском сектору безбедности такође зависе од нивоа анализе. Када је у питању индивидуални ниво, доминантни секуритизујући актери су владе, које су прихватиле концепт људске безбедности, невладине организације (НВО), борци за људска права и донекле међународне организације, које су концепт људске безбедности уврстиле у свој нормативни дискурс. Када је реч о економској безбедности на нивоу друштва, у случају секуритизације предузећа, секуритизујући актери најчешће су представници државе, а у случају секуритизације класе, то могу бити раднички покрет или представници владајућих или опозиционих политичких партија. На државном нивоу, секуритизујући актери су, по правилу, представници државе. На међународном нивоу, економски секуритизујући актери су углавном хегемони у опадању, а њима се могу придружити међународне финансијске организације и међународна либерална економска елита.¹³

Из наведеног се да закључити да је економски сектор безбедности прилично комплексан, јер је и економија из које је предметни сектор изведен, као научна дисциплина која проучава основна правила понашања и економске законитости у привредним активностима, захтевна и широко постављена, тако да може бити дефинисана на неколико различитих начина. При том, заблуда је, када се употреби термин економија, да је то искључиво асоцијација на новац, берзе, финансије, банкарство... У ствари, то је много шира дисциплина која помаже да разумемо историјске економске токове, односно тумачимо данашња и предвиђамо будућа економска кретања, што је напослетку од велике важности за развој стабилних друштава и предвидљивих друштвених односа.

Социјетална безбедност

Након хладног рата долази до редефинисања концепта (националне и међународне) безбедности, који се сада и проширује и продубљује или графички представљено - концепт безбедности се увећава и по хоризонталној и по вертикалној оси. Ова тенденција изазвала је револуцију у теоријским расправама и условила напуштање традиционалистичког схватања безбедности по којем су само државе референтни објекат који се штити искључиво војним капацитетима и њиховим увећавањем, како би се победио или одвратио потенцијални противник од оружаног сукоба. У том смислу преиспитују се постојећи и успостављају нови теоријски приступи у студијама безбедности.¹⁴ Ти нови приступи су прилично сложенији у односу на традиционалне приступе и имају другачији поглед на безбедност држава, нација, околине, појединаца... По њима, држава више није једини и ексклузивни референтни објекат безбедности, у оквирима уског традиционалистичког концепта, где се безбедност

¹³ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, pp. 100-103.

¹⁴ Милан Липовац, „Допринос конструктивистичке парадигме студијама безбедности“, *Социолошки преглед*, вол. XLVII, бр. 3, Српско социолошко друштво, Београд, 2013, стр. 439-460.

изједначава са војном безбедношћу или са употребом силе, а акценат се може ставити и на невојна питања, односно неко питање може бити постављено као „безбедносно”, чак и онда када не представља претњу државама.

Безбедност се данас не посматра само као војна безбедност државе. Различити референтни објекти, као што су економија, екологија или војни односи, могу постати субјекти процеса секуритизације. У том процесу социјално и политички успешан језички акт обележавања неког питања као безбедносног, измешта то питање из подручја дневне политике, обележавајући га као егзистенцијалну претњу која захтева и оправдава примену специјалних мера.¹⁵ Социјетална безбедност је сегмент овог концепта о коме је можда највише расправљано. У овом случају референтни објекат безбедности није држава, ни као влада ни као територијални ентитет, већ је то заједнички колективни идентитет. У том смислу безбедност друштва може бити угрожена свиме што угрожава наш идентитет.¹⁶ „Социјетална безбедност се односи на способност друштва да очува своје суштинске особине услед променљивих околности и упркос могућим или стварним претњама“.¹⁷ Ова безбедност је угрожена онда када заједница претњу доживи као претњу која угрожава њен идентитет. Идентитет је дефинисан као скуп идеја и пракси које одређене појединце идентификују као припаднике једне социјалне групе. Нације су апстрактне, замишљене заједнице, а национални идентитет најзначајнији је референтни објекат социјеталне безбедности.¹⁸ Национални идентитет у себе укључује одређени смисао политичког заједништва, заједничких институција и одређених права и дужности за све чланове заједнице. Такође, он подразумева дефинисани социјални простор и означену ограничену територију са којом се чланови заједнице идентификују, тј. за коју развијају осећај припадности.¹⁹ Многи аутори, заговорници овог приступа, нацију дефинишу као заједницу људи који поштују иста правила и институције у оквиру дате територије. У том смислу, концепт социјеталне безбедности, у коме референтни објекат представља идентитет једне друштвене групе, посебно се истиче, занимљивим и свеобухватним садржајем.

Када расправљамо у садашње време о националном идентитету, морамо уважити изузетну комплексност онога што он у себе укључује, а самим тим осврнути се и на сложеност могућих претњи по идентитет. Данас, рекли бисмо више него икада, с једне стране, државе су суочене са бројним претњама и изазовима, а с друге стране, нису способне да одговоре на различите облике

¹⁵ Barry Buzan, Ole Waever and Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, pp. 100-103.

¹⁶ Бранка Панић, „Социјетална безбедност– безбедност и идентитет“, *Безбедност Западног Балкана, Год. IV, бр. 1, април-јун 2009*, Београдска школа за студије безбедности, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009, стр. 29-39.

¹⁷ Peter Hough, *Understanding Global Security*, Routledge, New York, 2004, p.106.

¹⁸ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso / New Left Book, London, 1991.

¹⁹ Бранка Панић, „Социјетална безбедност– безбедност и идентитет“, *Безбедност Западног Балкана, Год. IV, бр. 1, април-јун 2009*, Београдска школа за студије безбедности, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009, стр. 29-39.

угрожавања и на многе захтеве националних група, јер напосто све више губе контролу над решавањем тих питања. Претње по национални идентитет се огледају кроз:

1. Неконтролисане имиграционе токове;
2. Питања интеграција и сецесија;
3. Конфликте око граница или мањинских питања;
4. Експанзију исламског верског фанатизма и тероризма;
5. Замену традиционалног разумевања сексуалности и прихватање других форми сексуалности;
6. Религијске конфликте, итд.

Важно је напоменути да је овај нови приступ проблемима безбедности, где је у фокусу пажње социјетална безбедност и питање идентитета, покренуо бројне расправе. Оне су вођене око диферентних погледа на конструисање идентитета, као и око тога како треба да буду дефинисани референтни објекти социјеталне безбедности. Бил Мексвини (*eng. Bill McSweeney*) је један од угледних критичара концепта социјеталне безбедности и теоретичара Копенхашке школе,²⁰ а његова критика се односи на схватање идентитета које је, по његовом уверењу, код теоретичара Копенхашке школе превише објективистичко, односно недовољно конструктивистичко. Заправо, овај аутор им замера на томе што они идентитет схватају као друштвену чињеницу, тврдећи да је сваки идентитет, па и национални, конструисан и да не представља стварну чврсту појаву. У том правцу, он и оспорава теоретичарима Копенхашке школе, да идентитет, као важан референтни објекат безбедности, постављају у центар социјеталног сектора.

Еколошка безбедност

Човек је својим активностима у циљу унапређења услова живота и рада нарушио еколошку равнотежу, односно узајамну и хармоничну повезаност и зависност која је владала у живом свету. Угрожавајући природно окружење људи су истовремено довели у питање и угрожавање интегритета сопственог опстанка. Препознавајући животну средину као добро од општег интереса, нарочито у последње време долази до изражаја развој еколошке свести и потреба уређивања интегралног система заштите животне средине, чиме се обезбеђује остваривање права човека на живот и развој у здравој животној средини и уједно уравнотежен однос привредног напретка и животне средине у глобалном размерама.²¹ Заштита животне средине и њено унапређење, представљају дефинитивно један од најзначајнијих проблема, који оптерећују савремено

²⁰ Bill McSweeney, „Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School“, *Review of International Studies*, Vol. 22, No. 1, Cambridge University Press on behalf of British International Studies Association, United Kingdom, 1996, pp. 81–93.

²¹ Жељко Бјелајац, Драган Дашић, Милован Спасовић, „Еколошка политика ЕУ и њен кривично-правни оквир“, *Међународни проблеми*, вол. 63, бр. 4, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2011, стр. 567-582.

човечанство. Коришћење нових и моћних извора енергије, убрзан наунотехнолошки развој, изградња огромног броја индустријских објеката и урбаних средина, проузроковали су озбиљно угрожавање и нарушавање природних ресурса, чиме се дестабилизује очување здраве животне средине и уједно уравнотежење односа, човек-окружење, тј. природа.²² Угрожавање животне средине и њена заштита представљају вишедеценијски проблем човечанства. Нестајањем хармоније између природе и човека, створиле су се разноврсне и бројне опасности, које деградирају досадашња цивилизацијска достигнућа, наносе велику штету људима, њиховом животу и здрављу, телесном интегритету и многим другим вредностима. Стога се значај заштите животне средине намеће као најважнији глобални изазов модерног друштва. Отуда је и позиционирање еколошке безбедности као значајног безбедносног сектора, у последње време, нужна и „лековита” потреба.

Поред чињенице да је еколошка безбедност прихваћена као нормативни концепт, њено значење остало је веома комплексно. Према неким ауторима, под еколошком безбедношћу подразумева се способност нације или друштва да одоли оскудицама животне средине, ризицима и нежељеним променама у животној средини или напетостима и евентуалним сукобима.²³ Еколошка безбедност може се дефинисати и као релативна безбедност јавности од еколошких опасности проузрокованих природним или људским деловањем.²⁴ Термин еколошка безбедност такође се користи за означавање проблема који повезују стање животне средине са интересима националне и људске безбедности.²⁵ Глобални процес секуритизације животне средине започео је шездесетих година XX века и траје до данас, при чему посебно значајан историјски моменат у социјалној конструкцији еколошких претњи представља завршетак хладног рата и делимична десекуритизација војних питања. Свет је у XX веку доживео огроман демографски и економски развој, што је проузроковало да свест о проблемима угрожавања животне средине почиње да се шири, путем еколошког покрета, из научних кругова на неполитичке структуре. То је довело до усвајања многобројних еколошких политика на унутрашњем и међународном нивоу. У последњих неколико деценија, захваљујући интензивирању проблема животне средине, али и активизму, долази до постепене секуритизације животне средине, односно до третирања еколошких проблема као безбедносних проблема.²⁶ Упркос појединачним побољшањима, еколошка ситуација у Евро-

²² Жељко Бјелајац, Милан Почуча, Милош Марковић, „Политика ЕУ у области заштите животне средине с освртом на кривично-правне аспекте и улогу породице у развоју еколошке свести“, *Страни правни живот*, бр. 3, Институт за упоредно право, Београд, 2012, стр. 525-543.

²³ Jon Barnett, *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era*, Zed Books, London, 2001, pp. 15-25.

²⁴ Elizabeth L. Chalecki, „Environmental Security: A Case Study of Climate Change“, Presented at the 2002 Biennial Conference on Regional Security Issues, *Pacific Institute for Studies in Development, Oakland, 8/2002*, <http://pacinst.org/publication/military-faces-serious-challenges-from-climate-change/10/08/2016/>.

²⁵ Светлана Станаревић, Филип Ејдус и сарадници, *Појмовник безбедносне културе*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2009, стр. 39.

²⁶ Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 193-197.

пи указује реално на узнемиравајуће трендове у готово свим областима: квалитет воде, ваздуха, и земљишта, заштита врста, отпад, искоришћавање ресурса, туризам, саобраћај, итд. Стога заштита животне средине избија све више у први план Европске уније са јасно постављеним циљевима: очувања животне средине и побољшања њеног квалитета; заштита човековог здравља; опрезна и рационална употреба природних ресурса; унапређење мера на међународном нивоу за превладавање регионалних и глобалних проблема животне средине.

У еколошком сектору безбедности кључни су односи човека и природе, а од осталих сектора безбедности разликује се по чињеници да је унутар њега јако тешко пронаћи референтни објекат на нивоу државе, с обзиром на то да климатски проблеми не познају границе и да је њихов домет углавном локалан, регионалан или глобалан, а никада националан. Према Берију Бузану, референтни објекат у еколошком сектору је животна средина, али не као објекат заштите значајан по себи, већ као предуслов за развој људске цивилизације.²⁷ Такође, не постоји усаглашен став ни око тога шта представља референтни објекат на индивидуалном, регионалном и глобалном нивоу, а поставља се и питање да ли су субјекти еколошке безбедности државе, појединци, међународна заједница или неко други. У почетку процеса секуритизације животне средине, након Другог светског рата, секуритизујући актери у еколошком сектору безбедности биле су најпре епистемичке заједнице стручњака који се баве животном средином. Оне помажу доносиоцима одлука, али и широј јавности, да разумеју узроке и размере комплексних процеса, попут глобалног загревања, подстичући тиме усвајање одређених политика. Важан медијум кроз који се њихов глас чује у ширем аудиторијуму јесу еколошке организације и покрети. Секуритизујући потези ових недржавних актера резултирали су много више политизацијом, односно стављањем одређених еколошких питања на дневни ред, него усвајањем специјалних мера, безбедносних политика и њихове институционализације. До тога је постепено почела да доводи секуритизација животне средине од државних актера. У последње време и владе су почеле да секуритизују животну средину на унутрашњем и међународном плану, у чему предњаче државе које су највише погођене еколошком деградацијом и климатским променама. Функционални актери у еколошком сектору безбедности су сви они субјекти који својим активностима утичу на динамику секуритизације, али у њој не учествују као секуритизујући актери, попут компанија које загађују животну средину, али и тржиште нових, такозваних чистих технологија. У еколошком сектору постоје и снажни десекуритизујући актери, који покушавају да убеду људство како еколошка деградација не представља претњу, попут епистемичких заједница научника и активиста који поричу климатске промене или негирају да човек има пресудан утицај на њих. Међу њима треба разликовати оне који то раде из уверења и оне који то чине из интереса или у име функционалних актера, односно загађивача.²⁸

²⁷ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London, 1991, pp. 19-20.

²⁸ Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори и нивои*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 198-200.

Одговорност је на свакој генерацији за преношење лекција о перспективи света и очувању природног окружења, следећим генерацијама. Зато у обликовању еколошке културе савременог човека значајну улогу има систем еколошког васпитања и образовања. Неопходност васпитно образовног процеса у функцији заштите и унапређења животне средине више је него очигледна. Тај процес представља свесно и планско развијање еколошке свести, односно развијање знања о човековој животnoj средини, односу према њој, очувању и унапређењу средине, током читавог живота. Надаље, еколошко образовање има задатак не само да пружа сазнања о основним еколошким питањима савременог друштва, већ и да каналише критички осврт према деградацији животне средине, наглашавајући потребу рационалног коришћења природних ресурса. На овај начин се неспорно афирмише изградња еколошки одговорних личности.

Закључак

Безбедност је надасве комплексан појам са вишеструким значењем, око чијег тумачења постоје бројне контроверзе у научној и стручној јавности, нарочито у погледу појмова изазова, ризика и претњи безбедности. Етимолошки, израз безбедност потиче од латинске речи *securitas*, што значи сигурност, одсуство опасности, заштићеност. Међутим, значења безбедности у новом друштвеном и политичком контексту одређује се, између осталог, и као интерес појединаца и друштвених заједница и једна од најважнијих човекових потреба.

Многи аутори с правом указују на подељену перцепцију безбедности. Наиме, овај појам се не може уско и једнострано дефинисати као слобода од претњи, страха и физичког насиља, јер укључује и моралне, идеолошке и нормативне елементе. При том, појединци све више имају тенденцију да о безбедности расправљају као о неком замишљеном стандарду, који је у данашње време тешко досегнути. Отуда, о безбедности као појави, постоји толико пуно конфузних тумачења и диферентних размишљања.

Питање како тумачити безбедносне појаве и процесе, не престаје да заокупља пажњу стратешких студија безбедности. Секторски приступ безбедности о коме је у овом раду било речи, тежи ка модерним концептима, који безбедност посматрају у контексту савремених услова и сложених друштвених околности, оптерећених бројним невојним безбедносним питањима и проблемима. Ту се превасходно мисли на стање заштите животно важних интереса личности, друштва и државе, од унутрашњих и спољашњих изазова, ризика и претњи: политичког, економског, социјалног, војног, еколошког карактера, итд.

Литература:

1. Anderson, Benedict (1991): *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso / New Left Book, London.
2. Barnett, Jon (2001): *The Meaning of Environmental Security: Ecological Politics and Policy in the New Security Era*, Zed Books, London.
3. Buzan, Barry (1991): *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, Harvester Wheatsheaf, London.
4. Buzan, Barry; Waever, Ole and de Wilde, Jaap (1998): *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, London.
5. Cable, Vincent (1995): „What is International Economic Security”, *International Affairs*, Vol. 71, No. 2, April 1995, Wiley-Blackwell on behalf of Chatham House, United Kingdom, pp. 305-324.
6. Chalecki, Elizabeth L. (2002): „Environmental Security: A Case Study of Climate Change“, Presented at the 2002 Biennial Conference on Regional Security Issues, *Pacific Institute for Studies in Development, Oakland, 8/2002*, <http://pacinst.org>
7. Hough, Peter (2004): *Understanding Global Security*, Routledge, New York.
8. McSweeney, Bill (1996): „Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School“, *Review of International Studies*, Vol. 22, No. 1, Cambridge University Press on behalf of British International Studies Association, United Kingdom, pp. 81–93.
9. Smith, Steve (2002): „The discipline of international relations: still an American social science?”, *British Journal of Politics & International Relations*, Vol. 2, No. 3, Political Studies Association of the UK, London, pp. 374-402.
10. Bjelajac, Željko; Dašić, Dragan; Spasović, Milovan (2011): „Ekološka politika EU i njen krivično-pravni okvir“, *Međunarodni problemi*, vol. 63, br. 4, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 567-582.
11. Bjelajac, Željko; Počuča, Milan; Marković, Miloš (2012): „Politika EU u oblasti zaštite životne sredine s osvrtom na krivično-pravne aspekte i ulogu porodice u razvoju ekološke svesti“, *Strani pravni život*, br. 3, Institut za uporedno pravo, Beograd, str. 525-543.
12. Ejodus, Filip (2012): *Međunarodna bezbednost: teorije, sektori i nivoi*, Službeni glasnik, Beograd, str. 126-128.
13. Lipovac, Milan (2013): „Doprinos konstruktivističke paradigme studijama bezbednosti“, *Sociološki pregled*, vol. XLVII, br. 3, Srpsko sociološko društvo, Beograd, str. 439–460.
14. Panić, Branka (2009): „Socijalna bezbednost– bezbednost i identitet“, *Bezbednost Zapadnog Balkana*, God. IV, br. 1, april-jun 2009, Beogradska škola za studije bezbednosti, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, str. 29-39.
15. Simić, Dragan R. (2002): *Nauka o bezbednosti*, Službeni list SRJ: FPN, Beograd.
16. Sretović, Dragutin; Talijan, Miroslav; Beriša, Hatidža (2016): „Savremeni koncept bezbednosti“, *Vojno delo*, Br. 1/2016, Ministarstvo odbrane RS, Beograd, str. 73–101.
17. Stanarević, Svetlana; Ejodus Filip i saradnici (2009): *Pojmovnik bezbednosne kulture*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd.